

УДК 94 (477.51) «1921-1928»

Петро Тригуб (Миколаїв)

**АГРОБАЗИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА НА МИКОЛАЇВЩИНІ В РОКИ
НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
(на прикладі агробази імені Чубаря)**

З кінця 90-х рр. ХХ ст. в Україні розпочалося реформування сільського господарства, основним наслідком якого стало зникнення колгоспно-радгоспної системи, розпаювання землі, поступове перетворення її на об'єкт ринкових відносин. Все це привело, скоріше, до негативних наслідків: прискорився процес вимирання села, скоротилася кількість оброблюваної землі та худоби, посилювався процес міграції сільського населення в міста, в більшості сіл зруйновані громадські споруди та господарські приміщення, розтягнута сільськогосподарська техніка, припинили існування об'єкти соціально-культурної сфери. Влада, незважаючи на опір лівих політичних сил та значної кількості селянства, домагається перетворення землі сільськогосподарського призначення на об'єкт купівлі-продажу, на остаточну ліквідацію колективних форм господарювання у селі. У контексті численних дискусій, які точаться на сторінках преси, в парламенті, серед різних політичних партій, актуальною виглядає спроба автора даної статті висвітлити досвід функціонування у період нової економічної політики агробаз на Миколаївщині як організаційної форми державного сільськогосподарського підприємства (на прикладі агробази імені Чубаря в с. Воєводське, нині – Арбузинського району Миколаївської області). Діяльність цього сільськогосподарського підприємства ще не була предметом дослідження істориків-краєзнавців.

У 80-90-х рр. ХVІІІ ст. у Північному Причорномор'ї виникли сотні населених пунктів, у тому числі й **Воєводське**. Уперше село згадується в документі, що має довгу назву: *«Відомість розданих від колишнього генерал-губернатора, губернаторів і губернських канцелярій під населення поміщикам Новоросійської губернії землях, рахуючи на кожну чоловічу душу*

по 30 десятин, згідно постанови про роздачу тих земель, щоб тому й поміщики могли мати в узятих ними дачах власне господарство, яким землям відійшли належні пільгові роки й платять поземельні в скарбницю гроші й на яких розташовані населені села й у них за останньої 1795 року ревізії записані, так само й понад оної приписані люди». З нього ми довідуємося, що Воєводське 15 січня 1780 року було власністю надвірного радника Миколи Юрійовича Сича. У ньому налічувалося 69 жителів чоловічої статі й 71 жіночого, було 5900 дес. зручної землі й 100 дес. незручної [1].

Потім село, мабуть, перейшло до офіцера поселенського ескадрону Акацатова, жителі стали його кріпаками, а від прізвища цього власника пішла й інша назва села – **Акацатове**. У 1856 році Воєводське вже було власністю полковниці, баронеси Швахгейм, у ньому налічувалося 50 дворів [2]. Родина Швахгеймов мала близько 5 тис. дес. землі. Село в цей час одержало третю назву – **Швахгеймове**.

У 1896 р. Воєводське входило до складу Лисогірської волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. У ньому налічувалося 128 дворів, 770 жителів (387 чоловіків, 383 жінки). У селі перебували православна молитовня та 2 крамниці. Навколо розташовувалися Воєводські хутори (Міщанські, Акацатові, Рибалкін, Рябоко-ня), у них – 61 двір, 346 жителів (173 чоловіки, 173 жінки) [3].

За даними Всеросійського сільськогосподарського перепису 1916 року у Воєводському було 202 двори, 1078 жителів (472 чоловіків, з них – 6 жінок) [4].

У 1918 році у Воєводському встановилася радянська влада. В 1918-1920 р. тут перебували німецькі окупанти, петлюрівці, більшовики, денікінці. Після вигнання останніх у лютому 1920 року був створе-

ний ревком. Тоді ж відбулися збори селян-незаможників, усього 80 чоловік. Обговорювалося питання про розподіл землі. У березні обрали сільську Раду, у червні – комітет незаможних селян (КНС), у який увійшли Кіндрат Андрійович Жолобенко, Савелій Іванович Шевченко, Полікарп Тімановський [5].

Відповідно до Закону Всеукраїнському про землю від 5 лютого 1920 року був проведений розподіл поміщицької землі, улаштували прокатний пункт. Село разом з усією країною після виснажливих Першої Світової й громадянської воєн поверталося до мирної праці.

Наступив мирний 1921 рік. Хоча збройна боротьба із супротивниками радянської влади закінчилася перемогою останньої, внутрішнє становище країни залишалося складним. Тривали антирадянські селянські заколоти, господарство було зруйновано багаторічною війною. Значна частина орних земель не була засіяна. На ґрунті нестачі продовольства в містах, на заводах і фабриках спалахували страйки. Посилилася опозиція усередині правлячої партії більшовиків. Для Леніна усе більше очевидно ставала необхідність зміни курсу. Тому в березні 1921 року на X з'їзді РКП(б) було ухвалене рішення про заміну продрозверстки продовольчим податком, що означало скасування політики «воєнного комунізму» і введення непу. Однак продрозверстка за 1920 рік стягувалася сповна, а продподаток повинен був збиратися лише із урожаю 1921 року. Продовжували діяти неконституційні органи влади - ревкоми, цілі райони оголошувалися на воєнному стані.

У другій половині 1921 року ситуація в Одеській губернії (а Воєводське на той час входило до складу Новокраснівської волості Вознесенського повіту), зокрема в Первомайському і Вознесенському повітах, частково стабілізувалася, хоча окремі сплески селянських виступів тривали. Населення розбурхували чутки про можливу війну Румунії проти Рад. Настрій селянства погіршився у зв'язку з неврожаєм і очікуваною продподатковою кампанією. Прочисилися повстанські загони чисельністю від 35 до 80 чоловік з Уманського повіту, з

лісів Голованівського району. Вони винищували комуністів, радянських службовців, забирали коней. Було кілька жертв із числа селян. 24-25 серпня через Благодатнівську, Тишківську й інші волості, направляючись у Київську губернію, пройшов загін махновців чисельністю у 300 багнетів. За цей час у Благодатнівській волості вбито 3 комуніста, в Ольшанській – 8 радслужбовців, біля Лисої Гори – 3 селянина, біля Юзефполя – 12 міліціонерів.

Для боротьби з повстанцями кожна волость повинна була представити в розпорядження КНС 10 коней разом із добровольцями. У результаті дій червоноармійських загонів і частин ЧОП повстанці були розсіяні й роздібнілися на кілька груп чисельністю у 6-10 чоловік [6].

Відповідальність за стан справ на місцях покладалася на комуністів, але їх було мало. До того ж настрої селянства стосовно комуністів було різко негативним. Вони відмовлялися годувати відряджених у села партійних працівників, й інструктори повітових парткомів відмовлялися їхати на місце, тому що там вони залишалися зовсім голодними.

До 1922 року становище в селах погіршилося. У зв'язку з голодом настрої селян був пригніченим. У деяких волостях ставлення до радянської влади й компартії стало відверто ворожим. «Викачка продподатку, репресивні заходи з боку сесій трибуналу, незаконні дії багатьох продпрацівників, пияцтво, розгул, хабарництво з боку посланих у повіт працівників – причини такого негативного ставлення селян», – говорилося в політдонесенні НК Одеському губкому партії [7].

У селі Добре Ольшанської волості після арешту неплатників податку юрба оточила будинок голови волосного ревкому й під погрозою розправи зажадала звільнення арештованих заручників, узятих у зв'язку з несплатою продподатку. Підпалювали будинки радпрацівників, поширювалися провокаційні чутки. Українські націоналісти вели самостійницьку агітацію серед молоді, у їхніх руках перебували «Просвіти», які проводили значну культурно-просвітню роботу в дусі поваги народу до своєї мови й історії. Певний вплив на релі-

гійно настроєні маси мало нескінченне «відновлення ікон» у різних селищах. Зростав авторитет духівництва. Навіть там, де населення погано харчувалося, священикам несли білі булки. Множилося число сект, проповідники віщали про прийдешній «кінець світу» і настання «царства сатани».

Погіршилося матеріальне становище робітників, селян і службовців. Селяни повинні були виконувати різні повинності, у т.ч. гужову. Тривало зубожіння села, спостерігався масовий падіж худоби. У значної частини населення були відсутні насіння, зерно й хліб. Нескінченні додаткові податки взагалі поставили селян у розпачливе становище. Місцева влада скаржилася на відсутність досвідчених кадрів культурно-просвітницьких працівників, на зливу чуток, що виходять «від куркульських і петлюрівських елементів», на бюрократизм і тяганину з боку держустанов [8].

У червні 1922 року антирадянська кампанія у Первомайському повіті трохи послабшала. Селянство зайнялося збиранням урожаю, але податковий прес, що посилювався, служив джерелом невдоволення, у багатьох місцях населення відмовлялося платити гроші. На території Первомайського і Вознесенського повітів оперував загін «Чорний ворон», що складався з 55 чоловік, з них 30 кавалеристів, при трьох кулеметах. Його члени робили набіги на сільвиконкоми, забирали пайки для голодуючих, зібраний продподаток, знищували списки платників [9].

Лише в 1923 році економічна ситуація на Півдні України покращилася. «Настрій серед селянства цілком задовільний, – читаємо у зведенні Одеського губкому КП(б)У за липень. – У зв'язку із закінченням податкового року й непоганим урожаєм спостерігається деякий підйом. Помітно було тільки невдоволення трудгужподатком. Серед селянства великий інтерес до сільськогосподарської виставки. Намітилася тенденція, що при вмілому підході вона може бути використана для розвитку колективізації. У деяких випадках господарства з'єднуються по родинній або сусідській лінії, на умовах рівності й певної пропорції для обробки землі. Але спостерігається й

тенденція, що може привести до посилення міцних куркульських елементів (обмін робочої сили на насіння, здача землі за оранку або насіння). Незважаючи на те, що бідняцькі господарства мають із цього відомі вигоди, перевага залишається на стороні найбільш потужних господарств» [10].

Настрій селянства також значно покращився через підвищення ціни на хліб. Якщо в серпні 1923 року селяни віддавали 3 пуди зерна за аршин ситцю, то у вересні – один пуд. Установлено твердий еквівалент грошової заміни натурального продподатку, що виявилось вигідним селянству.

У 1923 році відбулася адміністративна реформа. Поділ на повіти й волості було скасовано, у складі губерній з'явилися округи й райони. Територія Воеводської сільської Ради ввійшла до складу Костянтинівського району Першотравневого округу.

До 1924 року з антирадянським і націоналістичним підпіллям нібито покінчили. Зі звіту Першотравневого окрвиконкому й окружного комітету КП(б)У за січень-жовтень ми довідуємося, що «бандитизму з політичним ухилом начебто немає. У січні ліквідована банда, що мала політичне забарвлення, за назвою «Перший курінь смерті». Учасниками її були білогвардійці, які намагалися зв'язатися із закордоном, але зробити цього не встигли. Карний бандитизм продовжує своє існування в значних розмірах. Серед антирадянських угруповань найбільш сильна сіоністська. Зареєстровано 8 поалей-ціоністів і 26 цересіоністів.

Сильні релігійні настрої на селі. На початку року маємо «відновлення ікон», «воскресіння» померлих, хрести, з яких сочилися кров, листівки про явище Ісуса Христа, посилилася релігійна істерія у зв'язку з посухою. Автокефальна церква сама себе зживає. Дуже розвинене сектантство: баптисти й євангелісти. Настрій селянства спокійний, всі кампанії викликали співчуття. Великий вплив куркульства на селі й бажання кулаків проникнути в КНС, щоб зберегти свій вплив у бідняцьких організаціях [11].

Після закінчення громадянської війни почалося відновлення зруйнованого народного господарства. На території Первомайської округи збільшувалися посівні площі, однак валовий збір зерна коливався залежно від погодних умов.

ської продукції, не впливали на технологію виробництва. Безкінні й безреманентні, малопотужні й малореманентні колективи становили половину їхнього загального числа. Повністю забезпечених худобою й інвентарем було 8,2%. Значне число їх ви-

Таблиця 1. Посівні площі й валовий збір зерна у Первомайській округі в 1921-1924 рр.

Показники/рік	1916	1921	1922	1923	1924
Площі в тис. дес.	523	423	434	550	561
Валовий збір у тис. пудів	20920	10568	21716	30163	17350

Таблиця 2. Кількість робочої й продуктивної худоби характеризується наступними даними:

Роки	Коней	Волів	ВРХ	Кіз і овець	Свиней
1921	114078	1414	153376	96170	70962
1922	110040	5750	122260	118140	23980
1923	113514	4160	123576	189403	72590
1924	133635		155284	232058	59433

Таким чином, у 1924 році в цілому були відновлені посівні площі, продуктивна і робоча худоба. Однак поглибилося соціальне розшарування села, збільшувалося число селян без худоби: в 1921 р. їх було 11%, а в 1923-му – уже 27,7%. Одночасно зростає кількість заможних господарств.

Через зубожіння частина селян прагнула до об'єднання, до ведення колективного господарства. До 1 жовтня 1923 року на Первомайщині було вже 102 колективи, з

росло стихійно, найбільш прийнятною формою для бідноти стали артіль. Комуни були організовані в основному переселенцями з Америки, матеріальне становище їх залишалося дуже важким.

Колективні господарства відрізнялися один від одного різним ступенем усуспільнення майна: об'єднали живий і мертвий інвентар 87% господарств, все майно – 13%. Виробничу продукцію ділили по їдцях 10% колективів, по їдцях з обліком

Таблиця 3. Колективні господарства Первомайщини у 1924 р.

Вид колективного господарства	Кількість	У них працездатних	Їдців	Землі у десятинах
Комуни	9	170	510	1928
Артілі	117	1286	5601	9907
ТОЗи	2	36	169	393
Усього	128	1492	6280	12228

них 40 складалося повністю із незаможників. У них значилося 1204 члени, 5173 їдці, 70748 десятин землі. Всі колективи були рільничими господарствами, 55 з них – цілком селянськими, одне – робітниче, 40 – робітничими й селянськими. А на 1 жовтня 1924 року колективи виглядали таким чином (див. таблицю 3).

Отже, колективні господарства були невеликими: у середньому 11,6 працездатних, 98,5 десятин землі на один колектив. Майже 60% з них були організовані на землях нетрудового користування. Вони давали незначну частину сільськогосподар-

працездатних – 48%, тільки на працездатних – 11%. Внутрішній уклад життя колгоспів мало чим відрізнявся від сільського, за винятком тих, які були організовані на землях колишніх поміщицьких економій і жили, в деякій мірі, відокремлено. В одній із комун на загальних зборах вирішили спалити ікони, в іншій - день відпочинку перенесли на понеділок. У деяких колективах працювали вчителі, школи лікнепу, театри й клуби, але це було надзвичайно рідким явищем. Колективні об'єднання не стали «розсадником комуністичного впливу на селі». До того ж вони були німцями-

ми, легко розпадалися.

До кінця відбудовного періоду чітко намітилося соціальне розшарування села як результат проведеної компартією політики. Заможні селяни, як правило, залишилися ворожими до радянської влади. «Ми

великих сіл Костянтинівського району. За даними Всесоюзного перепису 1926 року чисельність населення на території сільської Ради була наступною (див. таблицю 4) [13].

Національний склад населення був од-

Таблиця 4. Чисельність населення на території Воєводської сільради на 1926 р.

Назва населеного пункту	Кількість дворів	У них жителів		
		Чоловіків	Жінок	Усього
Агробаза	17	21	21	42
с. Воєводське	243	567	685	1262
хут. Корабельний	39	85	87	172
хут. Кручена Балка	15	40	44	84
пос. Нововоєводське	49	89	114	263
пос. Петрівський	30	70	63	133
пос. Рибалка	79	168	205	373
хут. Тарасовка	18	27	25	52
Усього	490	1067	1344	2311

надто душимо їх через державний апарат, – говорилося в червневому (1925 р.) зведенні Одеського губкому партії, – урізуємо їх господарську, а іноді й лихварську ініціативу, заважаємо остаточно закабалити бідняка, експлуатувати бідняка... Серед незаможників спостерігається розгубленість і пасивність у зв'язку зі ставкою на середняка; навпаки, заможні вважали, що партія, нарешті, відвернулася від «лядащиків», повернулася до середняків, «потім прийде і наша черга». Вони сподівалися, що партія дасть селянству НЕП по-справжньому, тобто поверне приватну власність на землю.

Середняцтво в масі своїй виходило з пасивного стану «лояльності» й активно підтримувало радянську владу. Середняк широкою хвилею пішов на громадську роботу в сільські Ради. Однак союз незаможника із середняком залишався добрим побажанням, тому що комнезами, що звикли займати командні висоти на селі, ніяк не можуть примиритися з тим, що значну частину свого впливу необхідно віддати середняцтву» [12].

Отже, соціальні протиріччя в українському селі в період непу загострилися, чому сприяло проведення більшовиками політики розшарування села.

У 20-і роки Воєводське було одним з

норідним: більшість належала до українців. Земельна площа, якою користувалися воєводські жителі, становила 4365 десятин. У січні 1927 року у Воєводському було 482 господарства, у т.ч. бідняцьких – 281, середняцьких – 129, заможних – 78. У селі перебувало також багато батрацтва [14].

У 20-х рр. у Воєводському, як і по всій країні, розвивалися різні форми кооперації. Першим виникло Воєводсько-Рибальське сільськогосподарське товариство в 1924 році. В 1926 році воно розділилося: у Воєводському налічувалося 88 членів, Рибальському – 109. У 1924 році Воєводське єдине споживче товариство мало у своїх рядах 76 членів.

До жовтня 1926 року кількість кооперативних об'єднань у селі значно збільшилася. У Воєводському організувалося машинно-тракторне товариство «Показник», на хуторі Рибалка – сільськогосподарське кредитне товариство із 101 чоловіка, машинно-тракторне товариство «Червоний робітник» з 7 чоловік, садово-виноградне товариство «Шлях до культури» [15].

У 1928 році на території Воєводської сільської Ради значилося 4 земельні товариства (81 господарство, 835 гектарів землі), знаходилися колективні господарства «Перше Травня» (8 господарств, 86,5 га), «Нива» (13 господарств, 1115,8 га), «Пока-

зник» (15 господарств, 111, 58 га), «Черво-на нива» (6 господарств, 53 га) [16].

За своїм характером всі ці колективні господарства являли собою товариства по спільній обробці землі (СОЗи), влада вимагала поставити твердий заслін проникненню кулаків у ці колективи.

Для допомоги колективним і індивідуальним господарствам села, за рішенням земельних органів радянської влади, у деяких населених пунктах у першій половині 1920-х рр. почали створюватися зразкові сільськогосподарські підприємства – агробази. З ініціативи Вознесенського повітового земельного відділу в жовтні 1922 року була заснована така агробаза в економії колишнього власника барона Швахгейма у Воєводському, що перебувала у підпорядкуванні губземвідділу. Зав. базою був призначений Чубчик (не фахівець), технічним керівником – агроном Гусенко. На початку її існування земельна площа склала 261 десятину 1200 кв. сажнів, у т.ч. орної – 200 дес., лісу – 8, парку – 8, саду – 8 дес. 1800 кв. сажнів, 8 дес. розплідника, ставок – 1,5 дес. 600 кв. сажнів, двір і садиби – 40 дес.

Рельєф ґрунту – рівнина, з незначним зниженням до півночі й заходу, обмежена із західної сторони невеликою балкою й пологими схилами. Увесь ґрунт, за винятком 4-х десятин, незручної для оранки, являв собою чорнозем, цілком придатний для польового господарства. Оранка ґрунту, який за старих часів був цілинним степом, стала проводитися недавно. У роки революції ґрунт використовувався безсистемно, по-хижацькому, але на початку 20-х років родючість ґрунту частково відновлена шляхом перелогу.

За кількістю опадів район відноситься до посушливої смуги, за даними Мігійської сільськогосподарської школи середня за 10 років кількість річних опадів – 444 мм. У 1920 р. випало 357 мм, в 1921 р. – 323, в 1922 р. – 356 мм.

Агробаза розташована в смузі типового зернового багатопілля. Площа парів невелика, лише в останні роки спостерігається тенденція до поліпшення землекористування. Район бази відносився до розряду багатоземельних, душовий наділ у волості

склав 2-2,5 дес. Ціна на робочі руки: чоловіка – 50-90 руб. у рік, жінки – 34-37 руб. Селянське господарство регіону характеризувалося неvistачанням живого інвентарю й доброякісністю посівного матеріалу. База перебувала в умовах гарного збуту продукції. Добрі шляхи сполучення: залізниця й пароплавство по Південному Бузі.

Землі регіону відрізнялися у дореволюційні роки порівняно непоганою врожайністю (за даними 1912 року; див. таблицю 5):

Таблиця 5. Врожайність на Первомайщині у 1912 р. (в пудах з десятини)

Культура	Поміщицькі господарства	Селянські господарства
Озима пшениця	105,0	70,2
Жито	98,8	69,2
Пшениця ярова	62,0	39,5
Овес	89,1	58,6
Ячмінь	89,4	58,7
Кукурудза	98,9	52,0

База мала близько 20 будівель. Більшість із них була придатною для використання, не вимагала великого ремонту, але частина підлягала зносу через старість і непотрібність. Величезний житловий будинок садиби баронів Швахгейм являв велику цінність, але вимагав великих витрат на його ремонт, що не покривалося доходами господарства. У відмінному стані перебували скотарня, свинарник і стайня й інші досить цінні будівлі.

На подвір'ї бази перебувало 6 волів, 3 коней, 2 корови німецької й симентальської порід, 1 бугай невідомої породи й 6 овець у стані середньої вгодованості. З інвентарю мали 2 плуги «Гена», один трикорпусний і один чотирьохкорпусний, 3 дерев'яних і 1 залізну борони, 1 сінокосарку, 1 парову молотарку, 2 розпашники, 1 пульверизатор, 1 секатор, 1 гарбу, 1 бричку, 10 вуликів. Для проведення весняних польових робіт був отриманий ордер для вивозу зі станції Людмилівка близько 3000 пудів ячменя. Постійний персонал агробази складався із 6 чоловік: завідуючого, коменданта, конюха й 3 робітників.

З огляду на економічні можливості, керівництво агробази припускало здати в оренду 170 дес. землі строком на 4 роки, залишивши для власних потреб незначну

площу. Орендарі повинні були сплатити господарству по 9 пудів пшениці з кожної десятини (а в 1923 році тими культурами, які будуть посіяні) і сплатити всі податки, що значаться за агробазою. Але беручи до уваги як стан господарства, так і поставлені завдання, з огляду на всі можливості й ресурси, Первомайське окружне земельне керування порахувало нераціональним ведення господарства на засадах оренди й вирішило цього року хазяйнувати власними силами, зокрема, в галузі рільництва. Для цього є всі необхідні умови: база одержала необхідне насіння, інвентар можна взяти на прокатній станції, частково є робоча худоба. Причому необхідно зорати й засіяти всього близько 60 дес., 48 дес. до кінця серпня 1923 року зайняті під селянськими посівами.

Для забезпечення польових робіт необхідно мати 30 постійних робітників і 6 сезонних, для яких передбачається встановити фонд заробітної плати в сумі 11400 руб. на місяць. Але з огляду на те, що праця постійних робітників частково буде оплачений хлібом після збирання врожаю, зазначена вище сума знизиться до 6000 руб.

На вимогу окрзему управління керівництво агробазі розірвало раніше складений договір з орендарями й замінило його іншим. Їм залишено всього 48 дес. на умовах безстрокової оренди із зобов'язанням сплати продподатку, що у випадку звільнення бази від його сплати, орендарі їй передають відповідну кількість зерна. Крім того, за надану землю вони передавали агробазі 23 дес. зяблевої оранки й зобов'язалися підготувати до сівби ще 25 дес. Отже, новоутворене господарство мало до майбутньої посівної кампанії 48 дес. підготовленої землі.

Таким чином, до весни 1923 року з 200 дес. орної землі орендарі зайняли 48, самовільно захопили селяни села 8, за базою залишалось 144 дес. На пару залишили 40 дес., під косовиці відвели 12, толоку – 13, а під посів – 70, причому 22 дес. потрібно було ще готовити. За виробничим планом передбачалося засіяти пшеницею 12 дес., вівсом – 20, кукурудзою на зерно – 1, на зелений корм – 6, просом – 5, гарбузом – 1, буряком –

1 дес. Для посіву було потрібно насіння: пшениці – 69 пудів, ячменя – 240, вівса – 200, кукурудзи – 26, проса – 10, гарбуза – 1, буряка – 2 пуди. Сортовим насінням засіяли наступні площі: ячменем «Конт» – 20 дес., пшеницею «Улька» – 12 дес., кукурудзою «Чмикенітино» – 0,5, кукурудзою «Бессарабка» – 0,5 дес., просом «Червоне» – 5 дес. Для іншої площі, внаслідок бездоріжжя й розливу рік, обміняти звичайне насіння на сортове не вдалося. Для надання допомоги агробазі живим тяглом з Юзефпольського агропункта направлено 3 коня. Весняна посівна кампанія гальмувалася тією обставиною, що зерно для посіву виділено було на зсипному пункті в Голованівську в 109 верстах від агробазі, а бездоріжжя й розлив рік відсунули початок польових робіт.

Вся обробка ґрунту повинна була вестися на основі передової на той час технології й агротехніки з використання багатопільної сівозміни. Планувалося одержати з десятини по 120 пудів озимої пшениці, 100 пудів жита, 75 пудів яриці, 80 пудів ячменя, 120 пудів кукурудзи, 40 пудів вівса, 60 пудів віки, 70 пудів соняшника, 2000 пудів гарбуза, 1500 пудів кормового буряка, 1500 пудів кукурудзи на зелений корм, 70 пудів магара й ін. У перекладі на пшеницю передбачалося мати валовий доход 15247 пудів, чистий – 2762 пуда.

Отже, господарство передбачалося вести власними силами, 1923 рік зробити перехідним, організаційним; розвивати продуктивне тваринництво, зокрема, свинарство, довести кількість робочої й молочної худоби до норми, забезпечити догляд за бджолами, установити тісний господарський і культурно-агрономічний зв'язок з населенням району. В області рільництва - підготувати під озимий посів 40 дес. ранніх парів і необхідні площі під ярові хліба, засіяти озимими не менш 50 дес. Наявний сад передбачалося експлуатувати власними силами, не несучи в перший рік великих витрат. Планувалося організувати при господарстві потужну прокатну станцію для обслуговування великого району.

Навесні 1924 р. при агробазі почалася закладка плодового розплідника й винограднику [18].

У 1927 році агробаза стала йменуватися «імені Чубаря», про неї стали частіше говорити й писати. Так, окружна газета помістила нарис Дмитра Тополі «Культурне вогнище». В ньому говорилося, що господарство має відповідні площі високоврожайних зернових культур, елітну худобу: 50 корів і 10 бугаїв червоної німецької породи, стадо свиней, в т.ч. 5 кнурів, кілька десятків каракулевих овець і 12 жеребців чистокровних рисаків американської й орловської порід. Ця худоба поступово повинна переходити в руки селян для розведення такої породи.

Господарство мало культурний сад, поки що 5 десятин: яблуні, груші, черешні, абрикоси, персики й т.д., 12 дес. розплідника, але тільки 4,5 дес. зайняті саджанцями. Для продажу готувалося 35 тис. штук. Асортимент саджанців прийнятий відповідно до кліматичних і ґрунтових умов місцевості.

Агробаза мала вальцьовий млин із пропускною здатністю 1000 пудів на добу, у 1927 році повинні електрифікувати весь маєток і частину села Воеводське. У наявності трактори, машини, коні, ковальська й столярна майстерні й ін.

До кінця 20-х років агробаза перетворилася у велике, як на той час, господарство, впливаючи на навколишніх селян. Так, у 1928 році для 70 бідняцьких господарств вона безкоштовно відпустила насіння, посіяла їхні наділи своїм трактором. Крім того, на агробазі організували пункт по очищенню й протравлянню зерна, що також безкоштовно обслуговувало бідняків [19]. До 1 січня 1930 р. на базі значилося 10 штатних і 90 сезонних робітників (98 чоловіків, 2 жінки), з них 20 членів профспілки. Безробітних налічувалося 10 чоловік [20]. У 1929 р., у рік так зв. «великого перелому», Воеводська агробаза була перетворена на радгосп імені Чубаря.

Отже, створення агробаз, які потім пе-

ретворювалися у радянські господарства (радгоспи) мало своїм завданням показати селянам-одноосібникам не тільки переваги колективного зразкового господарства, але й допомогти селянам навколишніх сіл насінням високоврожайних культур, у використанні ними передової агротехнології, забезпеченні їх високопродуктивною худобою. Ця допомога була доступною, на жаль, незначній кількості селянських господарств найближчих сіл, переважно заможних, у той же час переважна більшість українського селянства через віддаленість від агробаз, відсутність худоби й інвентарю не могла скористатися наслідками діяльності агрономічних баз – прообразів радгоспів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф.14, оп.1, спр.51, арк.91.
2. Ibid, спр.85, арк.16.
3. Список населенных пунктов Херсонской губернии. – Херсон: Изд. губ. стат. к-та, 1896. – С.244.
4. Список населенных мест Херсонской губернии (по данным Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1916 года) // Изд. Херсонской земской управы. – Александрия, 1917. – С.193.
5. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф.Р-2878, оп.1, спр.166, арк.14.
6. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф.П-3, оп.1, спр.251, арк.44.
7. Ibid, арк.46, 73; спр.224, арк.196-197.
8. Ibid, арк.1, 65.
9. Ibid, арк.305-306.
10. Ibid, спр.584, арк.14.
11. Ibid, спр.147, арк.240.
12. Ibid, спр.1349, арк.6-7.
13. Попередні підсумки Всеросійського демографічного перепису 1926 долі на Первомайщині. – Первомайськ: Вид. окр. стат. бюро, 1927. – С.22.
14. ДАМО, ф.Р-2199, оп.1, спр.165, арк.26-27.
15. Ibid, спр.53, арк.3; спр.94, арк.10.
16. Центральний державний архів вищих органів влади й управління України (м. Київ) (далі – ЦДАВОУ України), ф.27, оп.9, спр.221, арк.2.
17. ЦДАВОУ, ф.27, оп.5, спр.212, арк.60; ДАОО, ф.Р-46, оп.1, спр.482, арк.8, 10, 23-27, 31-32.
18. Відчит Первомайського окрвиконкому за 1923/24 рр. та перший квартал 1924/25 рр. шостому окружному з'їзду. – Первомайськ, 1925. – С.55.
19. Селянська правда. – 1928. – 4 квітня.
20. ДАМО, ф.Р-2222, оп.1, спр.68, арк.1-2.

Автор розкриває досвід функціонування у період нової економічної політики (НЕП) агробаз на Миколаївщині як організаційної форми державного сільськогосподарського підприємства (на прикладі агробази імені Чубаря в с. Воєводське, нині – Арбузинського району Миколаївської області). Дается коротка історична довідка про селище: його виникнення, населення тощо. Автор приходять висновку про переваги колективного господарювання при грамотному керівництві та організації.

Ключові слова: агробаза, нова економічна політика, колгосп, Воєводське, Миколаївщина

Петр Тригуб *Агробазы как организационная форма государственного сельскохозяйственного предприятия на Николаевщине в годы новой экономической политики (на примере агробазы имени Чубаря)*

Автор раскрывает опыт функционирования в период новой экономической политики (НЭП) агробаз на Николаевщине, как организационной формы государственного сельскохозяйственного предприятия (на примере агробазы имени Чубаря в с. Воеводское, ныне – Арбузинского района Николаевской области). Дается короткая историческая справка о поселке: его возникновение, население и т.п. Автор приходит к выводу о преимуществах коллективного хозяйствования при грамотном руководстве и организации.

Ключевые слова: агробаза, новая экономическая политика, колхоз, Воеводское, Николаевщина

Petro Trygub *Agrobase as the organizational form of the state agricultural enterprise in Mykolaiv region in years of new economic policy (on an example agrobase of name of Chubar)*

The author opens experience of functioning during new economic policy (NEP) agrobases in Mykolaiv region, as organizational form of the state agricultural enterprise (on an example agrobase of name of Chubar in village Voevodtskoe, nowadays – Arbuzinska's raion in Mykolaiv district). The short historical information about village is given: its occurrence, the population, etc. The Author comes to a conclusion about advantages of collective managing at a competent management and the organization.

Key words: agrobase, new economic policy, collective farm, Voevodtskoe, Mykolaiv region

Рецензенти:

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Акунін О.С., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 10.03.2010 р.